

ОИЛАВИЙ ИНҚИРОЗЛАР ПСИХОЛОГИЯСИ

*п.ф.н. Абдурахманова Зухра Эркиновна
ЎзМУ “Ижтимоий психология”
кафедраси доценти
Хасанова Дилорам*

Оила бу икки жинс бирлиги ўзаро мулоқоти, болалар, ота-она ва катта авлодлар ўртасида содир бўладиган муносабат сифатидаги мураккаб ижтимоий-психологик жараён дир.

Оила бу инсонни яшаш макони ҳар доим биргаликда фаолият кўрсатувчи ҳаёт жараёни ҳисобланади. Оила бу кўп қиррали фаолият макони яшаш шароити кичик ижтимоий гуруҳ. Ҳар қандай оилани шаклланиш давомида кўплаб зиддиятлар, келишмовчиликлар, низоли вазиятлар юзага келади. Энг салбий томони уларнинг ажралиб кетиши ва болаларни тирик етим қолишидир. Буларнинг барчаси оилада содир бўладиган кризислар билан боғлиқ.

Кризис- грекчада “ҳал қилиш”; “бурилиш пункти” деган маъноларни англатади. “Кризис” бу-оилада яширин низоларни ва мос келмасликларни юзага келтириб, ўзига хос бўлган манфаатларни шакллантиради ва оила ҳаётида зиддиятларни, можроларни жараён сифатида вужудга келтиради.

Оилавий муносабатлар келиб чиқиш ва давомийлигига кўра оилани 4-та типга ажратиш кўрсатиш мумкин.

1. Можароли оила
2. Муаммоли оила
3. Невротик оила
4. Кризисли оила

Можароли оила – кўп ҳолларда турмуш ўртоқларнинг манфаатлари бири-бирига зид келганда, оилавий муносабатларда салбий эмоцияларни устун туриши. Айрим масалаларда қарама-қаршилик мавжуд бўлади. Лекин бу муаммолар чуқурлашиб борса кризисли оилага айланиши ҳам мумкин бўлади.

Муаммоли оила – узок вақт давомида ижтимоий муаммоларни мавжудлиги, турмуш ўртоқларни ўзаро муносабатида келишмовчиликларни келтириб чиқариш

Невротик оила – психологик ва ижтимоий қийинчиликларни йиғилиб бориши, турмуш ўртоқларнинг бирини соғлиғини ёмонлашиши ва бунинг натижасида оиладаги психологик иқлимни бузилиши. Невротик оила ўзига яраша муаммоларни олиб юривчи оила ҳисобланади. Невротик оилада турмуш ўртоқлар ўртасида бўладиган мулоқатдаги эмоционал ҳолатлар кўпроқ

учрайди. Турмуш ўртоқларни ўзаро ҳурмати ва йўқолиши, бир-бирига агрессив муносабат ёки ҳавотирланиш ҳисси билан боғлиқ жараёнлар ҳисобланади.

Кризисли оила – турмуш ўртоқлар фаолиятида манфаатлар тўқнашишининг кескин тус олиши, келиша олмаслик. Кризисли оила ўзини зиддияти жиҳатидан ажралишга қараб бораётган оила ҳисобланади. Турмуш ўртоқлар ўртасида муносабат мавжуд эмас, улар ўзаро душманлик ҳолатидадир. Уларни келиштириш ниҳоятда қийин масала ҳисобланади. Уларни келиштирганда ҳам оила ичидан дарз кетган ва оила бўлиб яшаш учун имкониятлар чекланган ҳисобланади.

Оиладаги содир бўлувчи инқирозлар турмуш ўртоқларнинг манфаатларини ўзаро мос келмаслигидан келиб чиқади. Оиладаги ҳар бир шахс ўзининг манфаатларига эга бўлади. Оилада эса бу манфаатлар ўзаро келишувлар асосида ечилади. Оила манфаатларини тўғри келмаслиги эса можароларни ҳосил қилади.

«Норматив инқироз» тушунчаси —оиланинг ҳаётий цикли атамаси билан боғлиқ бўлиб, илк бор 1948-йилда олавий ҳаёт борасидаги миллий умумамерика конференциясида Э.Дювалл ҳамда Р.Хил томонидан қўлланилган. Улар оилани фаолият юритиши икки қонун: гомеостаз қонуни ҳамда гереостаз (ривожланиш) қонуни билан аниқланадиган динамик тизим сифатида ўрганилган.

Гомеостаз қонунига кўра ҳар бир оила ўзининг актуал ҳолатини сақлаб, уша нуқтада қолишга ҳаракат қилади.

Гетеростаз қонунига кўра ҳар бир оила тизими ўз ҳаёт циклини – қандайдир босқичларнинг кетма-кет алмашинувчи босқичидан ўтиши лозим. Оила психологиясидаги энг кенг тарқалган даврлаштиришлардан бири Э.К. Васильева томонидан таклиф этилган даврлаштириш саналиб, унда оилавий циклнинг беш босқичи ажратилади:

1. Оиланинг вжудга келиши: никоҳ тузилгандан бошлаб биринчи фарзанд туғулгунга қадар.
2. Болаларнинг туғилиши ва уларни тарбиялаш: камида бир фарзанднинг меҳнат фаолиятини бошлаб олгунга қадар бўлган даври.
3. Оиладаги тарбия вазифасини бажаришнинг тугаши: биринчи фарзанднинг меҳнат фаолиятини бошлаган даврдан то болаларидан ҳеч бирини ота она ўз қарамоғига олмай кўядиган ёшга етгунларича бўлган давр.
4. Ота-оналарнинг болалари билан биргаликда яшайдиган даври бўлиб, бунда фарзандлардан камида биттаси ўз оиласига эга бўлмаган давр.
5. Эр-хотин мустақил оиласи бор фарзандлари билан бирга яшайди

Тизимли ёндошув доирасида илк бор оиланинг Ҳаёт циклини батафсил тасвирлаб бериш Дж. Хейлининг (1973) «Ноодатий психотерапия» китоби дапайдо бўлди. У инқироз симптомлари (аломатлари) кўпроқ бир босқичдан

бошқасига ўтиш нуқталарида пайдо бўлишини таъкидлайди. Ўтиш даврида оила аъзолари олдида уларнинг муносабатларини қайта кўриб чиқиб ўзгартириш лозим бўлган янги вазифаларни қўяди. Оила ўзининг янги ривожланиш босқичига ўтиши учун ўзининг тузилишни ўзгартириши, жорий ҳолтга мослашиши ва ўзининг янги ҳаёт тарзини яратиб олиши лозим бўлади. Ўтиш нуқтасидаги барқарорлашув даврлари инқирозли даврлар билан алмашиб, ундаги мувофақиятли ўтиш оиланинг янги босқичларида таъсир кўрсатади. Бироқ вазиятли шартли ҳолатлардан фарқли равишда ушбу ўзгаришлар ривожланишнинг инқирози (кризиси) билан боғлиқ, адабиётларда улар «норматив» (меъёрий) ўзгаришлар тарикасида ўрганилади. Айнан ана уша пайтларда оилада илгари қўлланилган мақсадга эришиш йўли самара бермай қўяди, сабаби бу ерда оила аъзоларида янги эҳтиёжлар пайдо бўлган бўлади.

Ҳар бир янги босқич оила тизимининг барча янги ўзгариши билан боғлиқ. Кўплаб оилалар янги шарт-шароитларга мослашган ҳолда шароитни ўзгартириб ушбу вазиятни ҳал қиладилар. Одатда, ушбу жараён оила аъзоларининг шахс сифатида етукликга эришиши билан кечади. Бироқ агар оила шароитга мослаша олмаса иоланинг оидида вжудга келувчи келажақдаги муаммоларни ечиш мураккаблашиб кетади ва бу ўз навбатида навбатдаги норматив инқирозни енгиб ўтиш имконини қийинлаштириб юборади.

Шундай қилиб, оила ўзининг ривожланиш йўлида қатор босқичлардан ўтиб, улардан ҳар бири инқирозларни ҳам, оила аъзоларининг шахс сифатида етилишини ҳам ва яна олилавий тизимни бир яхлид бўлиб ривожланишини ҳам ўз ичига олади. Инқирозни бошдан кечириш билан ҳар қандай ривожланиш учун хос бўлган ва ушбу инқироздан қочишга уриниш ҳам табиий бўлган хавф билан боғлиқ.

Агар оила бир тизим сифатида унинг табиий динамикаси билан боғлиқ ўзгаришлардан қочишга ўринса, бу унинг аъзоларида негатив симптомиканинг – психосоматик, сексуал (жинсий), эмоционал (руҳий) парокандаликларни келтириб чиқариши мумкин.

Инқироздан чиқиш - Ё оила аъзоларининг орасидаги янги муносабатларнинг ўрнатилиши, янги ролларни бажаришга кириши, ўзаро муносабатларнинг янги босқичига ўтиш кабилар билан, ёки (аввалги ҳаёт тарзини Ҳар Қандай Қиймат билан сақлаб Қолишга уринишда) – эмоционал бегоналашув ва оила аъзоларининг ўзаро муносабатлари кечкинлашуви билан кечиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Алешина Ю.Е индивидуальное и семейнопсихологическое консультирование М 2004
2. Васи́ла Каримова «Оила психологияси» Т 2007
3. Олифи́рович Н.И Зинкевич-Куземкина «Психология семейных кризисов»
4. -СПб Реч 2006-2006с